

Data przesłania artykułu: 19 X 2022

Data przyjęcia artykułu do druku: 20 X 2022

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/AKZ.2022.009>

DANIEL GUZMAN

(Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Archiwum Muzeum Polskiego w Rapperswilu)

daniel0017g@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8729-9524

EPISTOLOGRAFIA I EMIGRACJA. PERSPEKTYWY BADAWCZE

Turyn, 6–7 października 2022 r.

W dniach 6–7 X 2022 r. w Turynie odbyła się III Międzynarodowa Konferencja Naukowa z cyklu „Archiwa kultury polskiej XX wieku: Londyn – Białystok – Turyn” pt. *Epistolografia i Emigracja. Perspektywy badawcze*. Gospodarzem oraz współorganizatorem konferencji był Departament Lingwistyki, Literatury Obcej i Kultury Nowożytnej na Uniwersytecie w Turynie, reprezentowany przez prof. Dario Prola oraz dr Urszulę Marzec. W prace komitetu organizacyjnego zaangażowane były także prof. Anna Janicka oraz prof. Violetta Wejs-Milewska z Katedry Filologicznych Badań Interdyscyplinarnych Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku. Gościem specjalnym wydarzenia była dr Maria Herling – córka Gustawa Herlinga-Grudzińskiego.

Obrady rozpoczęły się w czwartek 6 X 2022 r. w godzinach przedpołudniowych. Po zebraniu się uczestników wydarzenia w sali konferencyjnej mowy powitalne wygłosili prof. Matteo Milani – Dyrektor Departamentu Lingwistyki, Literatury Obcej i Kultury Nowożytnej na Uniwersytecie w Turynie oraz prof. Krystyna Jaworska, Przewodnicząca Komitetu Naukowego Konferencji. Na pierwszy dzień obrad zaplanowano cztery sesje mieszczące po trzy wystąpienia.

Mimo że konferencję pierwotnie zaplanowano w formie tradycyjnej, to w wyniku nieprzewidzianych sytuacji losowych kilku uczestników było zmuszonych do uczestnictwa zdalnego. Niestety, pojedynczym osobom nie udało się w żaden sposób dotrzeć na obrady – stąd pierwszego dnia, zamiast zaplanowanych dwunastu referatów, wygłoszono dziesięć. Z dwóch pozostałych jeden ostatecznie nie został wygłoszony, natomiast drugi przeniesiono na dzień następny.

Pierwszy referat wygłosił prof. Włodzimierz Bolecki z IBL PAN w Warszawie. Prelegent zwrócił uwagę na wartość naukową kwerend archiwalnych w badaniach literackich, przytaczając przykład własnych badań nad twórczością Gustawa Herlinga-Grudzińskiego. Wystosował apel do środowisk akademickich, by studentów literaturoznawstwa zachęcać i wymagać od nich na poziomie pisania prac dyplomowych przeprowadzania kwerend archiwalnych. Podczas kolejnego wystąpienia ks. dr Robert Czarnowski z Uniwersytetu Warszawskiego scharakteryzował oraz omówił wartość źródłową korespondencji Prymasa Polski kard. Józefa Glempa zgromadzoną w Archiwum Polskiej Misji Katolickiej w Paryżu. Według prelegenta wyjątkowo ciekawy wątek, pojawiający się we wspomnianej korespondencji, dotyczy pomocy społeczności francuskiej Polakom podczas stanu wojennego. W kolejnym, trzecim referacie prof. Piotr Biłos, reprezentujący Narodowy Instytut Języków i Kultur Orientalnych w Paryżu, zaprezentował uczestnikom swoje spostrzeżenia na temat korespondencji Jerzego Giedroycia z Gustawem Herlingiem-Grudzińskim. Zwrócił uwagę na częste stosowanie telegraficznego stylu w korespondencji oraz zmniejszenie intensywności wymiany listów w okresach po ich spotkaniach osobistych w Paryżu. Zwieńczeniem referatu było odniesienie do cytatów zawartych w tytule wystąpienia: „a tu w Paryżu żyję jak na pustyni...” / „Żyję tu bardziej niż Pan na pustyni, niekiedy nawet przychodzą mi do głowy desperackie...” – odnoszące się do poczucia bezdomności i wyobcowania Gustawa Herlinga-Grudzińskiego w Rzymie. W następnym referacie mgr Jadwiga Kowalska z Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie scharakteryzowała obraz życia codziennego Emigracji Niepodległościowej przez pryzmat korespondencji Mieczysława Młotka. Szczególnie interesujący okazał się fakt zachowania w zbiorze całości korespondencji Mieczysława Młotka z jego matką. Młotek z każdego listu do matki sporządzał odpis, by włączyć go do swojego archiwum prywatnego. Ostatnim wystąpieniem przed przerwą był referat dr Dobrosławy Platt, dyrektorki Polskiej Biblioteki POSK w Londynie, na temat archiwum pisarza Sergiusza Piaseckiego. Prelegentka zwróciła uwa-

gę na niewykorzystanie korespondencji zawartej w archiwum przez autorów jego biografii. Jako zadziwiający przykład pomijania w badaniach spuścizny pozostałej po Piaseckim przytoczyła historię Ryszarda Demela – przyjaciela pisarza i autora jego pierwszej biografii. Demel, mimo że przejął w opiekę archiwum Piaseckiego po jego śmierci, ani razu nie skorzystał ze znajdujących się tam materiałów, mając je cały czas pod ręką. Ignorancją potencjału informacyjnego drzemiącego w archiwum Piaseckiego wykazali się także autorzy kolejnych jego biografii. W dalszej części wystąpienia referentka omówiła wartość korespondencji zachowanej w osobistym archiwum Piaseckiego do badań nad jego życiem i działalnością. Materiały te obecnie znajdują się w Archiwum Biblioteki Polskiej POSK. Wśród cenniejszych informacji w niej zawartych wymieniła między innymi udokumentowanie procesu konstruowania przez Sergiusza Piaseckiego postaci w utworach jego autorstwa, korespondencję obrazującą jego spory z recenzentami, a także kontakty z tłumaczami. Co ciekawe, Piasecki samodzielnie znajdował tłumaczy swoich dzieł oraz przesyłał im do tłumaczenia utwory o zmienionym tekście w stosunku do publikacji wydawanych w języku polskim. W archiwum Piaseckiego odnaleźć można także pierwotne wersje tekstów, do których dotychczasowi biografowie nie przywiązywali uwagi. Po wygłoszeniu wspomnianych referatów – składających się na dwie sesje – odbyła się dyskusja, która została zakończona między innymi wnioskiem o konieczności kwerend archiwalnych w warsztacie pracy literaturoznawcy. Następnie uczestnicy udali się na przerwę obiadową.

Sesję kolejną rozpoczął referat mgr. Daniela Guzmana z Muzeum Polskiego w Raperswilu, doktoranta UMK, w którym to omówił korespondencję Potulickich i Sapiechów jako źródło epistolograficzne do badań życia polskiej arystokracji na obczyźnie w XX w. Prelegent zwrócił uwagę na jej duży potencjał informacyjny w trzech obszarach badawczych: badaniach historyczno-edytorskich, biograficznych oraz badaniach korespondencji jako egodokumentów. Kolejna prelegentka – dr Sylwia Szarejko z białostockiego Muzeum Pamięci Sybiru omówiła polsko-włoskie kontakty w dwudziestoleciu międzywojennym odzwierciedlone w korespondencji Instytutu Kultury Polskiej im. Attilia Bégaya w Turynie. W następnym referacie prof. Maria Zdanecka z Uniwersytetu w Sztokholmie ukazała kulisy powstawania powieści Józefa Mackiewicza, przytaczając anegdoty zebrane z korespondencji z Michałem Kryspinem Pawlikowskim. W kolejnym wystąpieniu dyrektorka Muzeum Polskiego w Rapperswilu dr Anna Buchmann omówiła krąg korespondentów Krystyny Marek. Czwartkowe obrady zwieńczył referat prof. Iwony Hofman z UMCS w Lubli-

nie na temat korespondencji Jerzego Giedroycia z kobietami kręgu „Kultury”. Prelegentka podzieliła się ciekawym spojrzeniem na temat korespondencji jako środka do zarządzania „Kulturą”. Wykazała, że listy miały głównie charakter pragmatyczny – Giedroyc przekazywał redaktorkom zadania, z których się wywiązywały, a wynik ich działań miał wpływ na powstawanie kroniki korespondencyjnej. Referentka wytypowała 58 zbiorów korespondencji między Giedroyciem a kobietami „Kultury” oraz scharakteryzowała je pod kątem objętości oraz dat skrajnych. Zapowiedziała, że wystąpienie jest wstępem do większej monografii w tym temacie. Obrady zwieńczono krótką dyskusją, którą postanowiono kontynuować już w kuluarach, gdyż o g. 18.00 uczestnicy konferencji brali udział w inauguracji wystawy: „Gustaw Herling-Grudziński – portret epoki”, która odbyła się w głównym holu turyńskiego uniwersytetu.

Wystawa wprowadziła odbiorców w chronologiczną podróż śladami Gustawa Herlinga-Grudzińskiego – informacje biograficzne o życiu i twórczości literata na kilkunastu planszach wzbogacone zostały jego zdjęciami rodzinnymi, skanami archiwaliów oraz cytatami z jego dzieł. Była okazją do przeniknięcia literacko-ludzkiego uniwersum polskiego pisarza oraz jego „podwójnego zaangażowania między Polskę, a Włochy”. Podczas inauguracji kilka słów do zgromadzonych wygłosili: Marcella Costa – Prorektor ds. Edukacji Międzynarodowej Uniwersytetu Turyńskiego, delegat reprezentujący Konsulat Generalny RP w Mediolanie oraz córka pisarza dr Maria Herling z Włoskiego Instytutu Nauk Historycznych w Neapolu. Wydarzenie to zakończyło oficjalną część pierwszego dnia obrad.

W piątek 7 X w godzinach porannych rozpoczęto kolejny dzień obrad. W pierwszej sesji tego dnia zaplanowano trzy wystąpienia w języku włoskim symultanicznie tłumaczone na język polski, referat przełożony z dnia poprzedniego oraz jeden referat w języku polskim. Jako pierwsza głos zabrała dr Maria Herling z Włoskiego Instytutu Nauk Historycznych w Neapolu, która przedstawiła włoską korespondencję swojego ojca – Gustawa Herlinga-Grudzińskiego. Zwróciła uwagę na kontakty, które podejmował z włoskimi politykami oraz innymi pisarzami. Kolejna referentka – prof. Krystyna Jaworska z Uniwersytetu w Turynie połączyła się z uczestnikami konferencji zdalnie i zapoznała audytorium z obrazem wygnania Kazimierzy Iłakowiczówny w listach jej autorstwa adresowanych do Marii Bersano Begey. Kolejny prelegent – również z turyńskiej uczelni – prof. Dario Proła zaprezentował listy Konstantego A. Jeleńskiego do matki ze zbiorów archiwum Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza w Warszawie. W kolejnym wystąpieniu prof. Katarzyna Biernacka z Uniwersy-

tetu Wrocławskiego opowiedziała o funkcji archiwów prywatnych i państwowych w transmisji włoskiej literatury dziecięcej i młodzieżowej do Polski po II wojnie światowej. Zwróciła uwagę na to, że wiele przekładów jest po prostu kopiami wyników pracy innych tłumaczy. Uczestniczka kolejnego referatu – prof. Nina Taylor-Terlecka z Uniwersytetu w Oxfordzie – niestety nie mogła osobiście wystąpić, wobec czego przygotowany przez nią tekst przedstawiła prof. Anna Janicka. Tematyka tajemniczo zatytułowanego referatu *Niedyskrecje archiwalne...* dotyczyła osoby Józefa Wittlina i niezrealizowanego nigdy przez niego dzieła literackiego, które miało dotyczyć kotów autora i jego wspólnego życia z nimi. Taylor-Terlecka zebrała i przanalizowała wszelkie materiały archiwalne, które zawierały wzmianki bądź różne wizje planowanego utworu prowadzone przez literata w notatnikach, kalendarzykach i korespondencji. Wywnioskowała, że Wittlin przez opis życia z kotami próbował sporządzić swoją autobiografię, a jej niecodzienna forma wynikała z przyjętej przez autora strategii przetrwania w obcej kulturze (Wittlin przebywał na emigracji w Ameryce Północnej). Sesję zakończono dyskusją, w której zwrócono uwagę na cenne walory poznawcze korespondencji w badaniach biograficznych. Następnie uczestnicy udali się na krótką przerwę kawową.

Na ostatnią sesję złożyły się cztery referaty powiązane ze sobą tematycznie osobą Tymona Terleckiego. Wszystkie prelegentki reprezentowały Uniwersytet w Białymstoku. Jako pierwsza wystąpiła prof. Violetta Wejs-Milewska, przedstawiając osobliwości warsztatu epistolograficznego Tymona Terleckiego. Następnie prof. Anna Janicka omówiła korespondencję Zofii Romanowiczowej do Tymona Terleckiego. Z kolei prof. Barbara Czarnecka przyjrzała się jego korespondencji z Jerzym Giedroyciem. Natomiast mgr Agata Stecewicz zaprezentowała korespondencję Tymona Terleckiego z redaktorką londyńskich „Wiadomości” – Stefanią Kossowską. Dyskusja przeprowadzona po tej sesji stała się okazją do wymiany myśli na temat Tymona Terleckiego z perspektywy analizy jego korespondencji. Oficjalną część konferencji zakończono obiadem, po którym uczestnicy mogli poświęcić popołudnie oraz wieczór na zwiedzanie Turynu. Późnym wieczorem odbyła się uroczysta kolacja.

Podsumowując dwudniowe obrady, przede wszystkim należy pochwalić organizatorów za bardzo dobrą organizację wydarzenia i sprawny jego przebieg, mimo wspomnianych wyżej komplikacji. W związku z interdyscyplinarnym charakterem konferencji stała się ona miejscem spotkania oraz wymiany myśli i doświadczeń archiwistów, historyków, lingwistów, literaturoznawców. Wiele referatów uzupełniało się nawzajem, podejmując podobną tematykę

z różnych perspektyw, np. archiwum jako warsztat pracy zarówno literaturoznawcy jak i historyka. Warto zwrócić uwagę na ciągle żywą problematykę badawczą związaną z osobami wiele znaczącymi dla polskiej emigracji, takimi jak: Jerzy Giedroyc, Gustaw Heling-Grudziński, Tymon Terlecki. Szczególnie ważnym doświadczeniem dla uczestników była możliwość spotkania i osobistego poznania córki Gustawa Herlinga-Grudzińskiego – dr Marty Herling. Mimo że konferencja nie była *stricte* archiwistyczną, to praktycznie w każdym referacie – w mniejszym bądź większym stopniu – przejawiały się wątki z zakresu archiwistyki. Fakt, że w przeszłości literaturoznawcy pomijali często archiwa prywatne autorów jako istotne źródło w warsztacie swojej pracy naukowej, stawia przed archiwistami zadanie popularyzacji tych archiwów, a także zwraca ich uwagę na opracowanie korespondencji w archiwach literatów pod kątem ich późniejszej użyteczności w badaniach biograficznych, literaturoznawczych bądź teoretyczno-literackich.